

2. Cyrff llywodraethu: eu pwerau, eu dyletswyddau a'u cysylltiadau ag eraill

Mae'r bennod hon yn cyflwyno pwerau a dyletswyddau sylfaenol cyrff llywodraethu ac yn cynnig cyfarwyddyd ar sut y mae'n rhaid iddynt eu cyflawni, fel a ganlyn:

- statws corfforaethol ac atebolrwydd llywodraethwyr unigol;
- ymddygiad a dyletswyddau llywodraethwyr;
- cysylltiadau â rhanddeiliaid.

Manylir ar gyfrifoldebau deddfwriaethol yn y penodau diweddarach; darperir cyfeiriadau lle y bo'n berthnasol.

Statws corfforaethol ac atebolrwydd llywodraethwyr unigol

1. Mae cyrff llywodraethu pob ysgol a gynhelir yn gyrff corfforaethol. Mae gan gorff corfforaethol hunaniaeth gyfreithiol ar wahân sy'n wahanol i hunaniaeth ei aelodau.

Mae corff llywodraethu pob ysgol sefydledig, ysgol arbennig sefydledig, ysgol wirfoddol a reolir ac ysgol wirfoddol a gynorthwyr yn gorff corfforaethol â statws elusennol esempt. Gall cyrff llywodraethu o'r fath gysylltu â'r Comisiwn Elusennau i sicrhau eu bod yn cyflawni eu rhwymedigaethau cyfreithiol ac i gael gwybod sut y gall statws elusennol eu helpu i wneud y gorau o roddion a mathau eraill o gymorth gan y gymuned fusnes, rhieni ac eraill.

2. Mae gwybodaeth am sut i gysylltu â'r Comisiwn Elusennau ar gael ar ei wefan: www.gov.uk/government/organisations/charity-commission
3. Gan mai cyrff corfforaethol yw cyrff llywodraethu, diogelir llywodraethwyr unigol yn gyffredinol rhag atebolrwydd personol o ganlyniad i benderfyniadau a gweithredoedd y corff llywodraethu. Cyn belled â bod llywodraethwyr yn ymddwyn mewn modd gonest, rhesymol a didwyll, y corff llywodraethu fydd yn atebol hyd yn oed os yw wedi mynd y tu hwnt i'w bwerau, yn hytrach nag aelodau unigol. Fodd bynnag, mae'n bosibl y cyfrifir llywodraethwyr unigol yn bersonol atebol os ceir nad ydynt wedi cadw at eu dyletswyddau o dan gyfraith elusennau, cyfraith cwmnïau neu gyfraith addysg, neu eu bod wedi cyflawni trosedd mewn perthynas â'u rôl fel llywodraethwr.
4. Nid oes unrhyw bŵer na hawl gan lywodraethwyr unigol, grwpiau o lywodraethwyr na phwyllgorau i weithredu ar ran y corff llywodraethu, oni bai bod y corff llywodraethu wedi cytuno, mewn cyfarfod, i ddirprwyo swyddogaeth benodol i'r unigolyn, y grŵp o lywodraethwyr neu'r pwyllgor hwnnw, neu lle mae'r rheoliadau'n nodi y dylid cyflawni'r swyddogaeth honno mewn modd arbennig.

5. Mae'r corff llywodraethu yn parhau i fod yn gyfreithiol atebol am bob gweithred a wneir yn ei enw gan unigolion neu bwyllgorau y mae wedi dirprwyo swyddogaethau iddynt. Dylai'r corff llywodraethu sicrhau felly fod pob penderfyniad i ddirprwyo cyfrifoldebau penodol yn glir a bod y cofnodion yn nodi'n gywir a chyflawn y darpariaethau a hyd a lled yr hyn a ddirprwywyd.

6. Rhaid yswirio'r corff llywodraethu yn ei gyfanrwydd. Bydd yr ALI yn talu am yswiriant o'r fath o gronfa ganolog neu gall gynnwys y gost yng nghyllideb ddirprwyedig yr ysgol. Dylai'r corff llywodraethu yn ei gyfanrwydd ystyried ei anghenion yswiriant. Dylai'r ALI sy'n cynnal yr ysgol fod â gwybodaeth ynglŷn â lefel yr yswiriant y mae'n ei ddarparu. Am ragor o wybodaeth gweler Pennod 8, Rheoli'r gyllideb.

7. Ni chaiff llywodraethwyr eu hanghymwysu o dan y rheolau arferol ar fuddiannau ariannol fel y'u disgrifir yn y rheoliadau (rheoliad 63 ac Atodlen 7 o Reoliadau Llywodraethu Ysgolion a Gynhelir (Cymru) 2005) rhag cymryd rhan mewn cyfarfodydd ynglŷn â threfnu yswiriant indemniad personol. Gallant ystyried a phleidleisio ar gynigion i'r corff llywodraethu drefnu yswiriant i ddiogelu aelodau yn erbyn atebolrwydd a allai fod yn berthnasol iddynt, sy'n codi yn sgil eu gwaith.

Ymddygiad a dyletswyddau llywodraethwyr

8. Dylai cyrff llywodraethu a llywodraethwyr unigol ymddwyn yn onest a chywir bob amser a bod yn barod i egluro eu gweithredoedd a'u penderfyniadau i'r staff, y disgyblion, y rhieni neu unrhyw un arall sydd â diddordeb cyfreithlon yn yr ysgol. Rhaid i lywodraethwyr gofio y dylid sicrhau bod cofnodion a phapurau cyfarfodydd corff llywodraethu ar gael i unrhyw un eu gweld yn yr ysgol, cyn gynted ag y bo'n rhesymol ymarferol ar ôl cyfarfod. Am wybodaeth bellach gweler Pennod 4, Gweithdrefnau a chyfarfodydd cyrff llywodraethu.

9. Yn gyffredinol, dylai'r corff llywodraethu gyflawni ei waith gyda'r nod o fod â **swyddogaeth strategol** eang yn y gwaith o redeg yr ysgol.

10. Mae swyddogaeth strategol yn golygu bod y corff llywodraethu yn penderfynu'r hyn y mae am i'r ysgol ei gyflawni ac yn pennu'r fframwaith strategol er mwyn cyrraedd y nod. Dylai bennu'r fframwaith strategol drwy:

- osod nodau ac amcanion ar gyfer yr ysgol
- mabwysiadu polisiau ar gyfer cyflawni'r nodau ac amcanion hynny
- pennu targedau ar gyfer cyflawni'r nodau ac amcanion hynny
- adolygu'r cynnydd tuag at gyflawni'r nodau ac amcanion.

11. Rhaid i ysgolion fod â chynllun datblygu o dan Reoliadau Addysg (Cynlluniau Datblygu Ysgolion) (Cymru) 2014 er mwyn cofnodi blaenoriaethau'r ysgol o ran gwella. Bydd hyn yn lleihau'r llwyth gwaith, yn symleiddio prosesau cynllunio strategol yr ysgol ac yn osgoi dyblygu diangen a biwrocratiaeth ychwanegol. Er enghraifft, dylid ymgorffori blaenoriaethau a gweithgareddau sy'n ymwneud â grantiau gwella ysgolion yn y cynllun. Yn gyffredinol, bydd Cynllun Datblygu'r Ysgol, ynghyd â pholisïau cytunedig y corff llywodraethu, yn sail i'r fframwaith strategol. Mewn ysgolion ag ymddiriedolwyr, dylai'r corff llywodraethu hefyd gydymffurfio ag unrhyw ddogfen ymddiriedolaeth sy'n gysylltiedig â'r ysgol.

12. Bydd rhaid i gyrff llywodraethu fonitro cynnydd ac adolygu fframwaith yr ysgol yn rheolaidd o ganlyniad i'r cynnydd hwnnw. Nid ydynt yn gyfrifol am gasglu na monitro'r data, ond dylent gytuno ar drefniadau priodol ac adrodd yn ôl i'r pennaeth.

13. Y pennaeth sy'n gyfrifol am drefnidiaeth a rheolaeth fewnol yr ysgol; ac am gynghori ar fframwaith statudol y corff llywodraethu a'i roi ar waith. Yn benodol, rhaid i'r pennaeth lunio nodau ac amcanion, polisïau a thargedau i'r corff llywodraethu ystyried eu mabwysiadu; ac adrodd i'r corff llywodraethu ynglŷn â chynnydd o leiaf unwaith bob blwyddyn ysgol.

14. Nodir amodau cyflogaeth penaethiaid yn nogfen Cyflogau ac Amodau Athrawon Ysgol, sy'n cael ei diweddarau bob blwyddyn. Mae gan y ddogfen hon rym cyfreithiol. Gweler Pennod 10, Staffio.

15. Gall cyrff llywodraethu ddirprwyo rhai o'u swyddogaethau i bwyllgor o lywodraethwyr, llywodraethwyr unigol neu'r pennaeth. Rhaid dirprwyo rhai swyddogaethau i bwyllgor. Mae'r swyddogaethau na cheir eu dirprwyo wedi'u nodi yn rheoliadau 50 - 52 o Reoliadau Llywodraethu Ysgolion a Gynhelir (Cymru) 2005. Wrth benderfynu a ddylid dirprwyo unrhyw swyddogaethau, dylai cyrff llywodraethu ystyried eu rôl, sy'n un strategol yn bennaf, a chyfrifoldeb y pennaeth dros drefnidiaeth a rheolaeth fewnol yr ysgol.

16. Os bydd y corff llywodraethu yn cytuno i ddirprwyo unrhyw swyddogaeth, dylai ystyried p'un a ddylai roi arweiniad ar sut i gyflawni'r swyddogaeth honno. Rhaid i'r corff llywodraethu adolygu sut mae'r swyddogaethau y mae wedi'u dirprwyo yn cael eu cyflawni bob blwyddyn.

17. Efallai y bydd y cynllun penderfyniadau ar ddiwedd y bennod hon o gymorth wrth wneud penderfyniadau ar y materion y bydd y corff llywodraethu o bosibl am eu dirprwyo.

18. Rhaid i'r corff llywodraethu ddirprwyo pob gwrandawriad disgyblu a diswyddo staff, apêl disgyblu a diswyddo staff, gwrandawriad disgyblu a gwahardd disgyblion, ac achos o dderbyn (os mai'r corff llywodraethu yw'r awdurdod derbyn) i bwyllgor neu bwyllgorau. Am fanylion pellach gweler Pennod 4, Gweithdrefnau a chyfarfodydd cyrff llywodraethu a Phennod 10, Staffio.

19. Mae dyletswyddau a phwerau cyfreithiol amrywiol yn perthyn i gyrff llywodraethu. Ceir eglurhad manylach ym mhenodau diweddarach y canllaw hwn, ond mewn ysgol a gynhelir â chyllideb ddirprwyedig, bydd y dyletswyddau a'r pwerau hyn yn cynnwys:

- cynnal yr ysgol mewn ffordd sy'n hyrwyddo cyflawniad addysgol ac ymddygiad o safon uchel
- cymryd cyfrifoldeb cyffredinol am gynnal yr ysgol - yn ymarferol, mae hyn yn cynnwys llunio polisiau a sut y dylai'r ysgol redeg, o safbwynt strategol eang
- rheoli cyllideb yr ysgol, gan gynnwys pennu nifer y staff a gwneud penderfyniadau ar gyflogau'r staff yn unol â'r Ddogfen Cyflogau ac Amodau Athrawon
- sicrhau bod cwricwlwm yr ysgol yn gytbwys a bod ei sylfaen yn eang, ac yn arbennig, yr addysgir Cwricwlwm i Gymru yn unol â Deddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021
- cyflwyno adroddiad i'r rhieni bob blwyddyn sy'n cynnwys gwybodaeth am asesiadau Cwricwlwm i Gymru a chanlyniadau arholiadau
- penodi'r pennaeth a'r dirprwy bennaeth (gyda chyingor yr awdurdod lleol, a'r esgobaeth yn achos ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr ac ysgolion gwirfoddol a reolir) a staff eraill, a rheoli ymddygiad a disgyblaeth staff
- llunio cynllun gweithredu ar ôl arolygiad Estyn, yn ôl y gofyn.

Y Cwricwlwm

20. Mae'r corff llywodraethu'n rhannu cyfrifoldeb gyda'r pennaeth a'r ALI dros sicrhau y cyflawnir Cwricwlwm i Gymru ac y cynhelir yr asesiadau priodol. Mae'r cyfrifoldeb yn cynnwys sicrhau y rhoddir digon o amser i addysgu Cwricwlwm i Gymru a gofynion statudol eraill. Am wybodaeth fanwl gweler Pennod 11, Y Cwricwlwm.

21. Addysg yng Nghymru: Cenhadaeth ein Cenedl yw cynllun gweithredu Llywodraeth Cymru sy'n amlinellu sut y bydd y system ysgolion yng Nghymru yn symud ymlaen yn ystod y cyfnod tan 2021 i sicrhau bod y cwricwlwm newydd yn cael ei weithredu'n effeithiol o dan Ddeddf Cwricwlwm ac Asesu (Cymru) 2021. Diweddarwyd y cynllun hwn ar 13 Hydref 2020 er mwyn rhoi sylw i effaith pandemig Covid-19.

Ymweld â'r ysgol

22. Nid oes gan lywodraethwyr unigol yr hawl awtomatig i fynd i mewn i'r ysgol pryd bynnag y mynnant. Er mwyn bod yn effeithiol, dylai llywodraethwyr ymweld â'r ysgol o dro i dro er mwyn datblygu eu gwybodaeth a'u dealltwriaeth o'r ysgol. Mae'r ymweliadau hyn yn eu galluogi i gyflawni'n well eu cyfrifoldeb statudol dros gynnal yr ysgol. Dylai llywodraethwyr drefnu eu hymweliadau gyda'r pennaeth, sy'n gyfrifol am reoli a chynnal yr ysgol o ddydd i ddydd.

23. Byddai'n ddefnyddiol i gorff llywodraethu gytuno ar bolisi ar ymweliadau llywodraethwyr a fyddai'n rhoi sylw i faterion fel rhoi rhybudd o ymweliad a chynnal sesiynau adborth.

Cysylltiadau

24. Mae ysgolion a chyrff llywodraethu yn bodoli fel rhan annatod o'r gymuned ehangach. Mae gan gyrff llywodraethu gysylltiadau pwysig â'r awdurdod lleol, y pennaeth, y staff, y disgyblion ac ysgolion eraill, yn ogystal â'r awdurdod esgobaethol yn achos ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr neu ysgolion gwirfoddol a reolir. Mae meithrin a chryfhau'r cysylltiadau hyn yn rhan bwysig iawn o wneud ysgolion yn fwy effeithiol.

Perthynas â'r pennaeth

25. Rhaid i'r pennaeth a'r corff llywodraethu, yn enwedig y cadeirydd, gydweithio'n agos. Dylai'r naill werthfawrogi gwybodaeth a chyfraniad y llall.

26. Mae'r pennaeth yn gyfrifol am drefnidiaeth a rheolaeth fewnol yr ysgol ac am roi'r fframwaith strategol a bennir gan y llywodraethwyr ar waith. Ni ddylai llywodraethwyr ymgymryd â manylion rheoli'r ysgol o ddydd i ddydd. Dylai'r pennaeth drafod holl brif agweddau bywyd yr ysgol gyda'r corff llywodraethu a disgwyl i'r corff llywodraethu ofyn cwestiynau, ei herio ar rai materion a'i ddal yn atebol, er lles yr ysgol.

27. Er mwyn meithrin perthynas dda, dylai'r corff llywodraethu weithredu fel ffrind beirniadol y pennaeth. Golyga hyn y dylai'r corff llywodraethu gynnig cymorth a chyngor adeiladol, ond ni ddylid rhwystro llywodraethwyr rhag cwestiynu cynigion a gofyn am wybodaeth bellach i'w galluogi i wneud penderfyniadau cadarn.

28. Er mwyn helpu'r corff llywodraethu i gyflawni'i swyddogaethau, mae dyletswydd ar y pennaeth i ddarparu adroddiadau i'r corff llywodraethu sy'n gysylltiedig â chyflawni'i swyddogaethau yn unol â gofynion y corff llywodraethu. Dylai'r pennaeth ddarparu digon o wybodaeth, gan gynnwys egluro a chyfiawnhau cynigion a gweithredoedd, er mwyn rhoi hyder i'r corff llywodraethu ei fod ef a'r pennaeth yn cyflawni'u cyfrifoldebau statudol.

29. Bydd corff llywodraethu da yn dirprwyo digon o bwerau fel y gall y pennaeth gyflawni'i ddyletswyddau rheoli yn y modd mwyaf effeithlon posibl. Rhaid i'r pennaeth adrodd i'r corff llywodraethu'n rheolaidd ar sut y gweithredwyd y pwerau dirprwyedig hynny a dylai'r corff llywodraethu adolygu'r gweithredoedd a ddirprwywyd yn rheolaidd.

30. Mae'r pennaeth hefyd yn atebol i'r corff llywodraethu – am y swyddogaethau a gyflawnir fel rhan o swyddogaeth arferol y pennaeth ac am y pwerau a ddirprwyir gan y corff llywodraethu.

31. Mae'n ofynnol i gyrff llywodraethu gefnogi penaethiaid i sicrhau cydbwysedd boddhaol rhwng bywyd a gwaith. Felly, rhaid i lywodraethwyr ddeall natur llwyth gwaith pennaeth a galwadau'r swydd. Dylai hynny fod yn unol â'r egwyddorion a ddisgrifir uchod a dylid ei adlewyrchu ym mherthynas waith y cadeirydd a'r pennaeth. Mae rhagor o wybodaeth ar gael ym Mhennod 10, Staffio.

Perthynas â'r awdurdod lleol (ALI)

32. Mae'r corff llywodraethu yn gyfrifol am yr ysgol. Yr awdurdod lleol sy'n cynnal ysgolion, sy'n golygu ei fod am wybod bod ysgolion yn cael eu llywodraethu a'u rheoli'n dda a bod darpariaeth ysgolion yn ardal yr awdurdod yn effeithiol ac effeithlon. Dylai'r ALI gynorthwyo ymdrechion y corff llywodraethu i wella'r ysgol drwy ddarparu cyngor, adnoddau a heriau.

33. Yn gyffredinol, mae'n anochel y bydd awdurdodau lleol yn rhoi sylw arbennig i ysgol sy'n peri pryder, neu i gorff llywodraethu sy'n gweithredu mewn modd a all fod yn niweidiol i ysgol. Os digwydd hyn, rhaid i'r ALI hysbysu'r corff llywodraethu a'r pennaeth am ei bryderon. Dylai'r ALI hefyd roi gwybod i unrhyw randdeiliaid eraill am eu pryderon, er enghraifft yr esgobaeth neu'r sefydliad. Er mwyn gwella'r sefyllfa dylai'r ALI gynnig cymorth priodol i'r ysgol. Gall ALI ymyrryd gan ddefnyddio'i bwerau deddfwriaethol os tybir bod angen gwneud hyn. Am wybodaeth fanwl am y materion hyn ewch i Bennod 24, Ysgolion sy'n peri pryder a Byrddau Gweithredol Dros Dro.

34. Manylir ar y berthynas rhwng awdurdod lleol ac ysgol mewn cytundeb partneriaeth. Mae Rheoliadau Ysgolion a Gynhelir (Cytundebau Partneriaeth) (Cymru) 2007 yn rhoi dyletswydd ar gyrff llywodraethu ac ALLau am bob ysgol a gynhelir ganddynt, ac eithrio unedau cyfeirio disgyblion. Rhaid i ALLau lunio cytundeb partneriaeth unigol gyda phob corff llywodraethu.

35. Mae [Cytundebau partneriaeth: canllawiau ar gyfer awdurdodau lleol ac ysgolion](#) yn manylu ar y wybodaeth i'w chynnwys mewn cytundeb neu ddatganiad partneriaeth, fel a ganlyn:

- y swyddogaethau statudol i'w cynnwys
- swyddogaethau nad ydynt yn rhai statudol y gellid eu cynnwys
- lefel y manylder sy'n angenrheidiol.

36. Diffinnir cytundeb partneriaeth yn y Rheoliadau fel cytundeb ynglŷn â sut y bydd ALI a chorff llywodraethu ysgol yn mynd ati i gyflawni'u swyddogaethau mewn perthynas â'r ysgol. Rhagwelir y caiff y rhan fwyaf o gytundebau eu llunio ar y cyd ond, lle na all ALI ddod i gytundeb gyda chorff llywodraethu, gall lunio datganiad yn nodi sut y bydd yr ALI a'r corff llywodraethu yn cyflawni'u swyddogaethau.

Perthynas â disgyblion – rhoi cyfle i blant a phobl ifanc ddweud eu dweud

37. Mae Deddf Addysg 2002 yn rhoi dyletswydd ar awdurdodau lleol a chyrrff llywodraethu ysgolion a gynhelir, wrth gyflawni'u swyddogaethau, i ystyried unrhyw gyfarwyddyd gan Lywodraeth Cymru ynglŷn ag ymgynghori â disgyblion pan wneir penderfyniadau ar bethau a fydd yn effeithio arnynt.

38. Mae Rheoliadau Cyngorau Ysgol (Cymru) 2005 yn pennu'r gofynion er mwyn i bob ysgol a gynhelir (ac eithrio ysgol feithrin a gynhelir neu ysgol fabanod a gynhelir) sefydlu cyngor ysgol i weithredu fel corff cynrychiolwyr ar ran pob disgybl sy'n mynychu'r ysgol. Noder nad yw rhai darpariaethau yn berthnasol i ysgolion arbennig cymunedol ac ysgolion arbennig sefydledig. Diben hyn yw rhoi cyfle i'r disgyblion drafod a rhoi eu sylwadau ar unrhyw fater sy'n effeithio arnynt mewn perthynas â'r ysgol. Mae'r Rheoliadau'n pennu'r gofynion sylfaenol ar gyfer cynnal cyngorau ysgol yn iawn, gan gynnwys etholiadau pleidlais gyfrinachol ac y dylid cynnal cyfarfod cyngor ysgol chwe gwaith y flwyddyn. Mae Canllawiau i Gyrrff Llywodraethu ar Sefydlu a Gweithredu Cyngorau Ysgol yn rhoi mwy o wybodaeth.

39. Rhaid i'r corff llywodraethu a phennaeth yr ysgol ystyried unrhyw fater y mae cyngor yr ysgol yn tynnu sylw ato a darparu ymateb i gyngor yr ysgol.

40. Dylai gyrrff llywodraethu ystyried pa mor effeithiol yw cyngor yr ysgol o safbwynt amrywiaeth y materion a ystyrir; cyfathrebu ymhlith y cyngor, y disgyblion, y corff llywodraethu a'r pennaeth; ac adnoddau. Argymhellir i'r corff llywodraethu benodi llywodraethwr cyswllt er mwyn cydgysylltu â chyngor yr ysgol.

41. Rhaid i ysgolion sicrhau bod cyfle i gyngor yr ysgol enwebu hyd at ddau ddisgybl o flwyddyn 11, 12 a/neu 13 i fod yn aelodau ac i weithredu fel disgybl-lywodraethwyr cyswllt ar gorff llywodraethu'r ysgol.

Perthynas â'r gymuned ehangach

42. Diddymodd Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 ('y Ddeddf') y rhannau hynny o Ddeddf Plant 2004 a Deddf Addysg 2002 a oedd yn ymwneud â Phartneriaethau Plant a Phobl Ifanc a Chynlluniau Plant a Phobl Ifanc¹.

43. Sefydlodd y Ddeddf Fyrddau Gwasanaethau Cyhoeddus, sy'n cynnal asesiadau lles lleol, a all gynnwys dadansoddiadau sy'n berthnasol i blant a phobl ifanc o dan 18 oed. Yna, rhaid iddynt bennu amcanion lles a chymryd camau rhesymol i gyflawni'r amcanion hynny. Gwneir hyn unwaith ym mhob cylch etholiad llywodraeth leol. Disgwylir i gylch nesaf y Cynlluniau Lles Lleol gael eu cyhoeddi ym mis Mai 2023.

44. Bydd llywodraethwyr am fod yn ymwybodol o'r amcanion sy'n arbennig o berthnasol i blant a phobl ifanc yn ardal eu bwrdd gwasanaethau cyhoeddus nhw, ac i ba raddau yr ymgynghorwyd ag ysgolion ynghylch eu cynllun lles lleol.

45. Mae ysgolion yn gwneud cyfraniad pwysig a chanolog i'w cymunedau. Mae ysgolion nid yn unig yn darparu addysg i ddisgyblion ac yn creu ymdeimlad o gymuned ymhlith y rhieni, ond gallant hefyd gynnig cyfle, a chyfleusterau'n aml, er budd i'r gymuned gyfan. Mae gyrrff llywodraethu yn rheoli pwy all ddefnyddio adeiladau a safle'r ysgol y tu allan i oriau ysgol yn amodol ar y cyfyngiadau y cyfeirir atynt ym Mhennod 26, Rheoli safleoedd ysgolion a'r defnydd cymunedol ohonynt.

---

¹ <https://www.legislation.gov.uk/anaw/2015/2/schedule/4>

46. Yr ysgolion, gan ymgynghori â'u partneriaid, sy'n gyfrifol am ddatblygu cymaint o ddarpariaeth ag y credant sy'n addas i'w cymuned, cyn belled nad yw'n ymyrryd ar eu prif ddyletswydd i addysgu disgyblion neu i hyrwyddo safonau uchel o ran cyflawniad addysgol.

47. Mae ysgol fro yn un sy'n darparu gwasanaethau a gweithgareddau amrywiol, y tu hwnt i'r diwrnod ysgol yn aml, er mwyn helpu i ddiwallu anghenion ei disgyblion, eu teuluoedd a'r gymuned ehangach. Ledled Cymru mae nifer o ysgolion yn darparu gwasanaethau cymunedol gan gynnwys addysg oedolion, cymorth astudio, cyfleusterau TGCh a rhaglenni chwaraeon cymunedol. Ceir rhagor o wybodaeth ym Mhennod 26, Rheoli safleoedd ysgolion a'r defnydd cymunedol ohonynt, a Phennod 27, Ysgolion bro.

Cwynion

48. Weithiau gall rhiant, aelod staff, disgybl neu rywun yn y gymuned fynegi pryder neu gwyno am ysgol. Rhaid i bob corff llywodraethu sefydlu gweithdrefnau i ymdrin â chwynion o'r fath, a'u cyhoeddi. Gweler canllawiau Llywodraeth Cymru, [Gweithdrefnau cwyno ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion yng Nghymru](#) i gael gwybod mwy.

49. Ceir rhagor o wybodaeth am ymdrin â chwynion ym Mhennod 12, Cwynion a chwythu'r chwiban.

Y Gyfraith

[Deddf Addysg 1996](#)

[Deddf Safonau a Fframwaith Ysgolion 1998](#): adran 48 (cynlluniau ariannol awdurdodau lleol)

[Deddf Addysg 2002](#)

[Rheoliadau Cynghorau Ysgol \(Cymru\) 2005](#)

[Rheoliadau Llywodraethu Ysgolion a Gynhelir \(Cymru\) 2005](#)

[Deddf Addysg ac Arolygiadau 2006](#)

[Rheoliadau Ysgolion a Gynhelir \(Cytundebau Partneriaeth\) \(Cymru\) 2007](#)

[Deddf Addysg a Sgiliau 2008 Rhan 5](#)

[Deddf Cydraddoldeb 2010](#) (a ddisodlodd Ddeddf Cysylltiadau Hiliol 1976)

[Deddf Gwahaniaethu ar sail Anabledd 2005](#)

[Deddf Gwahaniaethu ar sail Rhyw 1975](#)

[Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion \(Cymru\) 2013](#)

[Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol \(Cymru\) 2015](#)

[Deddf Anghenion Dysgu Ychwanegol a'r Tribiwnlys Addysg \(Cymru\) 2018](#)

Canllawiau

[Dogfen Cyflogau ac Amodau Gwaith Athrawon Ysgol](#) - (cyhoeddir yn flynyddol)

[Cytundebau partneriaeth: canllawiau ar gyfer awdurdodau lleol ac ysgolion](#)

[Gweithdrefnau cwyno ar gyfer cyrff llywodraethu ysgolion yng Nghymru](#)

[Canllawiau i Gyrff Llywodraethu ar Sefydlu a Gweithredu Cynghorau Ysgol](#)

Cynllun penderfyniadau Cyrff Llywodraethu

Allwedd

Lefel 1 = penderfyniadau i'w gwneud gan y CLI

Lefel 2 = penderfyniadau i'w gwneud gan y CLI gyda chynghor y pennaeth

Lefel 3 = penderfyniadau i'w dirprwyo i'r pennaeth

Lefel 4 = penderfyniadau i'w gwneud gan y pennaeth

Colofn lwyd: Ni ellir cyflawni'r swyddogaeth ar y lefel hon yn gyfreithiol.

Tic: Y lefel(au) a argymhellir neu lle mae'r gyfraith yn gosod y cyfrifoldeb.

Gwag: Gellid cyflawni'r dasg ar y lefel hon os mai dyna fydd penderfyniad y corff llywodraethu, ond ni argymhellir hyn yn gyffredinol.

* Swyddogaethau y mae'n rhaid i'r corff llywodraethu cyfan eu hystyried

** Rhaid i bob ysgol sicrhau bod eu trefniadau ariannol yn cydymffurfio â rheoliadau ariannol, rheolau sefydlog a chynlluniau dirprwyo cyfredol eu hawdurdod lleol.

*** Caiff y CLI, os yw'n dymuno, fod yn rhan o'r broses ddewis.

Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	Lefel y Penderfyniad			
			LEFEL	LEFEL	LEFEL	LEFEL
			1	2	3	4
Ysgol	1	Cymeradwyo cynllun cyllideb ffurfiol cyntaf pob blwyddyn ariannol *		✓	X	X
Cyllidebau **	2	Monitro gwariant misol			✓	
	3	Penderfyniadau ariannol amrywiol (ee dileu dyledion)		✓	✓	
	4	Ymchwilio i afreoleidd-dra ariannol (amheuir y pennaeth)	✓	X	X	X
	5	Ymchwilio i afreoleidd-dra (amheuir eraill)		✓	✓	
	6	Cytuno ar gontractau (uwchlaw'r terfyn ariannol a bennwyd)		✓		

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	7	Cytuno ar gontractau (islaw'r terfyn ariannol a bennwyd)			✓	
	8	Gwneud taliadau		✓	✓	
	9	Darparu yswiriant – lle dirprwywyd cyllid		✓		X
Staffio	10	Penodi pennaeth (panel dewis) *	✓	X	X	X
	11	Penodi dirprwy (panel dewis) *	X	✓	X	X
	12	Penodi athrawon eraill ***		✓	✓	X
	13	Penodi staff nad ydynt yn addysgu ***		✓	✓	X
	14	Disgresiynau cyflog (ni ddylai'r pennaeth gynghori ynghylch ei gyflog ei hun)		✓		X
	15	Diswyddo (pennaeth) DS: rhaid i'r corff llywodraethu weithredu drwy'r pwyllgor disgyblu a diswyddo staff*	✓	X	X	X
	16	Diswyddo (staff eraill) DS: rhaid i'r corff llywodraethu weithredu drwy'r pwyllgor disgyblu a diswyddo staff	X	✓	X	X
	17	Sefydlu gweithdrefnau disgyblu/ystyried gallu aelod staff i wneud ei waith		✓		X
	18	Atal pennaeth o'i waith dros dro	✓	X	X	X

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	19	Atal staff o'u gwaith dros dro (ac eithrio'r pennaeth)		✓		✓
	20	Dod â chyfnod atal pennaeth o'i waith i ben	✓	X	X	X
	21	Dod â chyfnod atal staff o'u gwaith i ben (ac eithrio'r pennaeth)		✓	X	X
	22	Penderfynu ar daliadau diswyddo/ cyfleoedd ymddeoliad cynnar		✓	X	X
	23	Penderfynu ar nifer staff gofynnol		✓		
	24	Mewn ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr ac ysgolion sefydledig, penderfynu p'un a ddylai fod gan y Prif Swyddog Addysg/awdurdod esgobaethol hawliau cynghori. Mewn ysgolion gwirfoddol a reolir, penderfynu p'un a ddylai fod gan yr awdurdod esgobaethol hawliau cynghori wrth benodi staff		✓	X	X
Cwricwlwm	25	Sicrhau bod Cwricwlwm i Gymru yn cael ei addysgu i bob disgybl ac ystyried unrhyw achos o'i ddatgymhwysu mewn perthynas â disgybl(ion) unigol		✓		✓
	26	Drafftio polisi cwricwlwm			✓	
	27	Gweithredu polisi cwricwlwm				✓

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	28	Cytuno ar bolisi cwricwlwm a'i adolygu		✓	X	X
	29	Cyfrifoldeb dros safonau addysgu				✓
	30	Penderfynu pa opsiynau pwnc y dylid eu haddysgu, gyda golwg ar adnoddau, a gweithredu'r ddarpariaeth sy'n caniatáu hyblygrwydd o fewn y cwricwlwm (gan gynnwys gweithgareddau y tu hwnt i'r diwrnod ysgol)				✓
	31	Cyfrifoldeb dros addysg plant unigol				✓
	32	Darparu addysg rhyw – llunio a diweddarau polisi ysgrifenedig *		✓	X	X
	33	Gwahardd gwthio syniadau gwleidyddol a sicrhau bod materion gwleidyddol yn cael eu trin yn gytbwys *		✓		✓
	34	Llunio polisi codi tâl a pheidio codi tâl am weithgareddau (nad ydynt yn seiliedig ar y cwricwlwm) gan ymgynghori â'r awdurdod lleol *		✓		✓
Gwahardd disgyblion	35	Penderfynu ar bolisi disgyblu *		✓	X	X
	36	Gwahardd disgybl am gyfnod penodol (cyfanswm o lai na 45 diwrnod mewn blwyddyn) neu'n barhaol	X	X	X	✓

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	37	Ystyried achosion o wahardd ac unrhyw ohebiaeth a gyflwynir (rhaid ystyried unrhyw achos lle gwaharddwyd disgybl yn barhaol neu am fwy na 5 diwrnod) DS: rhaid i'r corff llywodraethu weithredu drwy'r pwyllgor disgyblu disgyblion		✓	X	X
	38	Rhoi cyfarwyddyd i dderbyn disgyblion a waharddwyd yn ôl	✓	X	X	X
Trefniadau derbyn disgyblion	39	Llunio polisi ar gyfer derbyn disgyblion (ysgolion cymunedol ac ysgolion a reolir lle mae'r ALL wedi dirprwyo'r pŵer hwn i'r corff llywodraethu) *		✓	X	X
	40	Llunio polisi ar gyfer derbyn disgyblion (ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr ac ysgolion sefydledig) *		✓	X	X
	41	Llunio polisi ar gyfer derbyn disgyblion (ysgolion arbennig lle nad oes gan ddisgyblion ddatganiad) gan gydweithio â'r ALL *		✓	X	X
	42	Derbyn disgyblion: penderfyniadau ynghylch ceisiadau (ysgolion cymunedol ac ysgolion a reolir lle mae'r ALL wedi dirprwyo'r pŵer hwn i'r corff llywodraethu)		✓	X	X
	43	Derbyn disgyblion: penderfyniadau ynghylch ceisiadau (ysgolion gwirfoddol a		✓	X	X

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
		gynorthwyr, ysgolion sefydledig ac ysgolion arbennig)				
	44	Apelio yn erbyn cyfarwyddyd gan ALL i dderbyn disgybl(ion) (ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr, ysgolion sefydledig ac ysgolion arbennig; hefyd ysgolion cymunedol ac ysgolion gwirfoddol a reolir lle mai'r ALL yw'r awdurdod derbyn disgyblion)		✓	X	X
Addysg Grefyddol	45	Cyfrifoldeb dros sicrhau darpariaeth AG yn unol â chwricwlwm sylfaenol yr ysgol (pob ysgol)		✓	X	✓
	46	Penderfyniad i ddarparu AG yn unol â'r weithred ymddiriedolaeth/enwad penodol (ysgolion sefydledig ac ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr sydd â natur grefyddol, ar gais rhieni)	✓			
	47	Penderfyniad i ddarparu AG yn unol â'r maes llafur y cytunwyd arno yn lleol		✓		
Cydaddoli	48	Cydggyfrifoldeb (gyda'r ALL a'r pennaeth) i sicrhau cydaddoli		✓	X	✓

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	49	Gwneud cais i'r cyngorau cynghori, CYSAG ynghylch datgymhwyso'r gofynion i gydaddoli (ysgolion sydd â natur grefyddol). Rhaid i'r pennaeth ymgynghori â'r CLI	X	X	X	✓
	50	Trefniadau ar gyfer cydaddoli (ysgolion heb natur grefyddol). Rhaid i'r pennaeth ymgynghori â'r CLI	X	X	X	✓
	51	Trefniadau ar gyfer cydaddoli (ysgolion sefydledig sydd â natur grefyddol, ysgolion gwirfoddol a reolir neu ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr) *	X	✓	X	X
Safle	52	Yswiriant adeiladu – cyngor gan yr ALL, yr esgobaeth neu ymddiriedolwyr lle bo'n briodol		✓		
	53	Strategaeth (gan gynnwys cyllido gwaith atgyweirio ac ati)		✓		
	54	Sicrhau bod gofynion iechyd a diogelwch yn cael eu bodloni		✓		✓
	55	Llunio polisi codi tâl a pheidio codi tâl *		✓	X	X
Trefniadaeth yr ysgol	56	Cynnig i newid neu ddirwyn i ben ysgol wirfoddol, ysgol sefydledig neu ysgol sefydledig arbennig *		✓	X	X

		Taflen Weithredu	Lefel y Penderfyniad			
Maes Allweddol	Rhif	Tasgau	LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	57	Pennu amseroedd sesiynau ysgol a dyddiadau tymhorau a gwyliau ysgol (ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr ac ysgolion sefydledig) *		✓	X	X
	58	Llunio offeryn llywodraethu ac unrhyw welliannau wedi hynny *	✓		X	X
	59	Cyhoeddi cynigion i newid categori'r ysgol *		✓	X	X
Gwybodaeth i rieni	60	Cynnal cyfarfod rhieni blynyddol		✓	X	X
	61	Adroddiad blynyddol i'r rhieni – ei gymeradwyo a'i ddsbarthu		✓	X	X
	62	Darparu gwybodaeth i'w chyhoeddi gan gyrff llywodraethu (cymeradwyo prospectws yr ysgol) *		✓	X	X
	63	Sicrhau prydau ysgol am ddim i'r disgyblion hynny sy'n bodloni'r meini prawf			✓	X
Gweithdrefnau'r corff llywodraethu	64	Penodi cadeirydd ac is-gadeirydd corff llywodraethu parhaol neu dros dro (a chael gwared arno) *	✓	X	X	X
	65	Penodi a diswyddo clerc llywodraethwyr	✓	X	X	X
	66	Cynnal cyfarfod corff llywodraethu unwaith y tymor, neu gyfarfod corff llywodraethu dros dro mor aml ag y bydd yn ofynnol *	✓		X	X

Maes Allweddol	Rhif	Taflen Weithredu Tasgau	Lefel y Penderfyniad			
			LEFEL 1	LEFEL 2	LEFEL 3	LEFEL 4
	67	Penodi a chael gwared ar llywodraethwyr cymunedol, gan gynnwys llywodraethwyr cymunedol ychwanegol dros dro *	✓		X	X
	68	Ystyried p'un a ddylid dirprwyo swyddogaethau i unigolion neu bwyllgorau *	✓		X	X
	69	Rheoleiddio gweithdrefnau'r corff llywodraethu (lle nad ydynt wedi'u nodi'n gyfreithiol) *	✓		X	X
	70	Adolygu o leiaf unwaith y flwyddyn y pwyllgorau a sefydlwyd, eu cylch gorchwyl a'u haelodaeth, gan gynnwys paneli dewis *	✓		X	X
	71	Sefydlu cofrestr o fuddiannau busnes llywodraethwyr		✓	X	X
	72	Cymeradwyo a sefydlu cynllun treuliau llywodraethwyr		✓	X	X
	73	Cyflawni dyletswyddau mewn perthynas â disgyblion sydd ag anghenion arbennig drwy benodi unigolyn cyfrifol		✓	X	X
	74	Cyflawni dyletswyddau mewn perthynas â disgyblion sy'n derbyn gofal drwy benodi unigolyn cyfrifol		✓	X	X